

NEWSLETTER

Br. 41

Svibanj 2009.

ISSN 1333-4263

Institut za javne financije • 10000 Zagreb, Smičiklasova 21, Hrvatska
p.p. 320; tel: (385 1) 4886 444; fax: 4819 365; e-mail: ured@ijf.hr; www.ijf.hr

Goran Vukšić

Bilanca plaćanja: implikacije neto grešaka i propusta za ekonomsku politiku¹

U turističkoj djelatnosti, kako u Hrvatskoj, tako i u mnogim drugim turističkim zemljama, znatan dio ekonomske aktivnosti ostvaruje se na području sive ekonomije, tj. u neslužbenom gospodarstvu. U ovom se radu pokušava na nešto drugačiji način ocijeniti veličina neprijavljenih prihoda od turizma, preciznije, prihoda od stranih turista. Zaključci upućuju na izrazito visoke iznose neevidentirane akumulacije stranog gotovog novca od potrošnje stranih turista. Izgledno je da je takva akumulacija velikim dijelom povezana sa sivom ekonomijom u turizmu, tj. s neprijavljenim, a time i neoporezovanim prihodima od stranih turista. Država ulaže velike napore u uspjeh predstojeće turističke sezone u ovoj kriznoj godini. Upravo su krizna godina i otežano punjenje državnog proračuna razlog više da se ulože dodatni naponi i u pospješivanje naplate poreza unutar turističke potrošnje. To se vjerojatno može postići širokom kampanjom kojom se podsjeća na opću štetnost porezne evazije i intenzivnijim radom inspekcija na terenu.

1. Što su neto greške i propusti u bilanci plaćanja?

Bilanca plaćanja neke zemlje statistički je obuhvat ekonomskih transakcija između te zemlje i ostatka svijeta u nekom razdoblju, te najvećim dijelom obuhvaća transakcije između rezidenata i nerezidenata. Sastoji se od dva osnovna računa: tekućeg računa te kapitalnoga i financijskog računa. Neto greške i propusti (NGP) rezidualna su stavka u bilanci plaćanja koja služi za izravnjanje te bilance. U teoriji bi saldo transakcija tekućeg računa bilance plaćanja trebao biti jednak saldu transakcija s kapitalnoga i financijskog računa (uz suprotni predznak), pa bi njihov zbroj, tj. saldo cijele bilance plaćanja trebao biti jednak nuli. Postoje, međutim, operativni problemi i nesavršenosti u prikupljanju podataka iz bilance plaćanja koje dovode do katkad značajnih odstupanja od toga teoretskog pravila.² Ta su odstupanja obuhvaćena u stavci NGP. Veličina stavke NGP nije nužno pokazatelj kvalitete obuhvata podataka jer je to neto stavka, pa se greš-

¹ Ovaj *Newsletter* nastao je kao dio još nedovršenoga, šireg istraživanja Instituta za javne financije. Autor zahvaljuje Tomislavu Galcu i Davoru Galincu na konstruktivnim komentarima.

² Razne studije koje istražuju pitanje preciznosti obuhvata podataka u bilanci plaćanja identificirale su nekoliko stavki bilance plaćanja na kojima se pretpostavlja da su problemi obuhvata podataka najizraženiji (za više detalja vidjeti npr. IMF 1987; 1993). Također, za detaljniju diskusiju o interpretaciji stavke NGP vidjeti npr. Eggerstedt, Hall i Wijnbergen (1995).

ke i propusti mogu međusobno poništavati. Međutim, razlog za brigu postoji kada je NGP redovito velik i bez promjene predznaka (IMF 1993: 6-7).

Pojednostavnjeno rečeno, ako je NGP pozitivan, to znači da je zbroj salda tekućeg računa i salda kapitalnoga i financijskog računa podcijenjen, i obratno za negativni NGP. U Hrvatskoj je uobičajeno saldo tekućeg računa negativan, a saldo kapitalnoga i financijskog računa pozitivan, pri čemu je apsolutna vrijednost deficita tekućeg računa redovito manja od suficita kapitalnoga i financijskog računa. To uzrokuje negativni iznos stavke NGP u razdoblju od 1999. do 2007. godine (na godišnjoj razini). Tablica 1. prikazuje salda tekućega, te kapitalnoga i financijskog računa na godišnjoj razini u razdoblju od 1999. do 2007. godine, i odgovarajuću stavku NGP. Vidljivo je da apsolutna vrijednost NGP-a iznosi više od 800 milijuna eura, osim u 2001. i 2002. godini. Najviši apsolutni iznosi, veći od milijardu eura, zabilježeni su u 2004. i 2005. godini.

Važno je naglasiti da se trajni negativni iznos NGP-a može interpretirati kao sustavni odljev kapitala iz ekonomije, bilo u inozemstvo, bilo u sivu ekonomiju, tj. u neslužbeni sektor gospodarstva. Na primjer, ako bi saldo tekućeg računa bio pozitivan, to bi značilo neto priljev sredstava u ekonomiju u nekom razdoblju prema transakcijama koje se bilježe na tom računu. Ako je u isto vrijeme saldo kapitalnoga i financijskog računa jednak nuli, tada je riječ o ukupnom neto priljevu sredstava u ekonomiju. U tom bi primjeru NGP trebao biti negativan da bi saldo bilance plaćanja bio jednak nuli. To znači da negativna stavka NGP predstavlja neregistrirano korištenje di-

jela priljeva sredstava, tj. neregistrirani odljev kapitala, bilo iz zemlje, bilo u neslužbeno gospodarstvo.

Treba spomenuti jednu specifičnost hrvatske bilance plaćanja. Naime, uobičajeno je da se promjena količine strane gotovine u optjecaju u nekoj zemlji prikazuje u stavci financijskog računa bilance plaćanja *Gotovina i depoziti ostalih sektora*. Zbog problema u obuhvatu te veličine, ta se stavka ne iskazuje za Hrvatsku, što sigurno utječe na iznos stavke NGP (HNB, 2003). Kada bi to bio jedini uzrok NGP-a u hrvatskoj bilanci plaćanja, negativan iznos NGP-a u Hrvatskoj značio bi neevidentiranu neto akumulaciju strane gotovine.

2. Veza između neto grešaka i propusta u bilanci plaćanja i prihoda od turizma

Poznato je da su ukupna makroekonomska kretanja u Hrvatskoj, pa tako i podaci iz bilance plaćanja, podložni znatnim sezonskim oscilacijama. Posebno je zanimljiv utjecaj turističke sezone, koji se najvećim dijelom odražava u podacima za treće tromjesečje. Tablica 2. prikazuje iste podatke kao i tablica 1, ali samo za treća tromjesečja u razdoblju od 1999. do 2007. godine.

Iz tablice 2. vidljivo je da je saldo tekućeg računa u trećem tromjesečju uvijek pozitivan, i to zbog visokih prihoda od turizma koji se bilježe na tom računu. U isto vrijeme saldo kapitalnoga i financijskog računa ne odstupa značajno od nule (uz blage iznimke u nekim godinama), pa je stavka NGP u tom dijelu godine izrazito ne-

Tablica 1. Godišnji podaci iz bilance plaćanja (u mil. eura)

	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Tekuće transakcije	-1.428,8	-568,1	-820,8	-2.098,7	-1.888,8	-1.433,7	-1.975,6	-2.702,1	-3.233,4
Kapitalne i financijske transakcije	2.311,6	1.406,5	1.005,1	2.538,0	2.716,9	2.560,4	3.013,5	3.687,2	4.123,2
Neto greške i propusti	-882,8	-838,3	-184,4	-439,3	-828,1	-1.126,7	-1.037,9	-985,1	-889,8

Izvor: HNB

Tablica 2. Podaci iz bilance plaćanja za III. tromjesečje (u mil. eura)

	III/1999.	III/2000.	III/2001.	III/2002.	III/2003.	III/2004.	III/2005.	III/2006.	III/2007.
Tekuće transakcije	434,4	902,3	1.350,5	911,2	1.811,7	1.930,5	2.190,1	2.077,7	2.072,1
Kapitalne i financijske transakcije	322,3	119,1	-443,4	19,8	-113,0	-127,0	-471,4	-57,5	115,3
Neto greške i propusti	-756,7	-1.021,4	-907,0	-931,0	-1.698,7	-1.803,6	-1.718,7	-2.020,2	-2.187,4

Izvor: HNB

³ Konačni podaci za 2008. godinu nisu još dostupni, a preliminarni podaci za treće tromjesečje 2008. godine govore o NGP-u u iznosu od -1.641,4 milijuna eura.

⁴ U bilješci 2. spomenuto je da mogu postojati razni uzroci postojanja stavke NGP, tj. neuravnotežene bilance plaćanja. Jedan od njih su mogući vremenski pomaci pri bilježenju nekih transakcija u bilanci plaćanja. Taj je problem posebno izražen kada se promatraju podaci za kraća vremenska razdoblja kao što su tromjesečni podaci.

Tablica 3. Neto greške i propusti (u mil. eura)

	I. tromjesečje	II. tromjesečje	III. tromjesečje	IV. tromjesečje	Ukupno
1999.	-625,9	314,9	-756,7	184,9	-882,8
2000.	-132,5	567,1	-1.021,4	-251,6	-838,3
2001.	437,3	75,8	-907,0	209,5	-184,4
2002.	132,3	12,5	-931,0	346,8	-439,3
2003.	145,2	-110,8	-1.698,7	836,2	-828,1
2004.	421,2	-249,7	-1.803,6	505,4	-1.126,7
2005.	337,0	-64,4	-1.718,7	408,3	-1.037,9
2006.	422,3	-134,3	-2.020,2	747,2	-985,1
2007.	656,9	-25,5	-2.187,4	666,2	-889,8
Prosjeck	199,3	42,9	-1.449,4	405,9	-801,4
Ukupno	1.793,8	385,8	-13.044,7	3.652,8	-7.212,4

Izvor: HNB

gativna. Najveća apsolutna vrijednost NGP-a zabilježena je u 2006. i 2007. godini, kada je prelazila 2 milijarde eura.³ Prije pokušaja detaljnije interpretacije te pojave, potrebno je promotriti ukupne kvartalne podatke za stavku NGP u tablici 3.⁴

Za razliku od trećih tromjesečja, u drugim dijelovima godine, a osobito u prvim i posljednjim tromjesečjima, u prosjeku se bilježi pozitivan iznos NGP-a. Prosječni iznos NGP-a u drugom tromjesečju iznosi samo 42,9 milijuna eura. Kumulativni iznos NGP-a u trećim tromjesečjima promatranog razdoblja jest -13.044,7 milijuna eura, dok na godišnjoj razini iznosi -7.212,4 milijuna eura.

Već je spomenuta potencijalna važnost prihoda od turizma u trećem tromjesečju, pa su ti podaci prikazani u grafikonu 1, zajedno s podacima za NGP u trećim tromjesečjima. Predočena je apsolutna vrijednost iznosa NGP-a. Vidljiv je velik rast prihoda od turizma tijekom promatranog razdoblja. U posljednje tri godine prihodi od turizma u trećem su kvartalu iznosili više od 4 milijarde eura (u prosjeku se u trećem tromjesečju realiziraju gotovo dvije trećine ukupnih godišnjih prihoda od turizma). Važno je spomenuti da je iznos NGP-a u trećim tromjesečjima u prosjeku iznosio 47,8% prihoda od turizma.

Iz grafikona je zamjetna dosta dobra korelacija dviju varijabli (koeficijent korelacije iznosi čak 0,95), sa značajnijom iznimkom u 2001. godini, i nešto slabije povezanom kretanjem u 2004. i 2005. godini. Upravo ta iznimka iz 2001. godine, u kojoj je zabilježen pad vrijednosti NGP-a uz značajan rast prihoda od turizma, upućuje na neke zaključke u interpretaciji stavke NGP u Hrvatskoj.

3. Interpretacija

Kao što je spomenuto, negativna stavka NGP u trećem kvartalu (a i na godišnjoj razini) upućuje na precijenje-

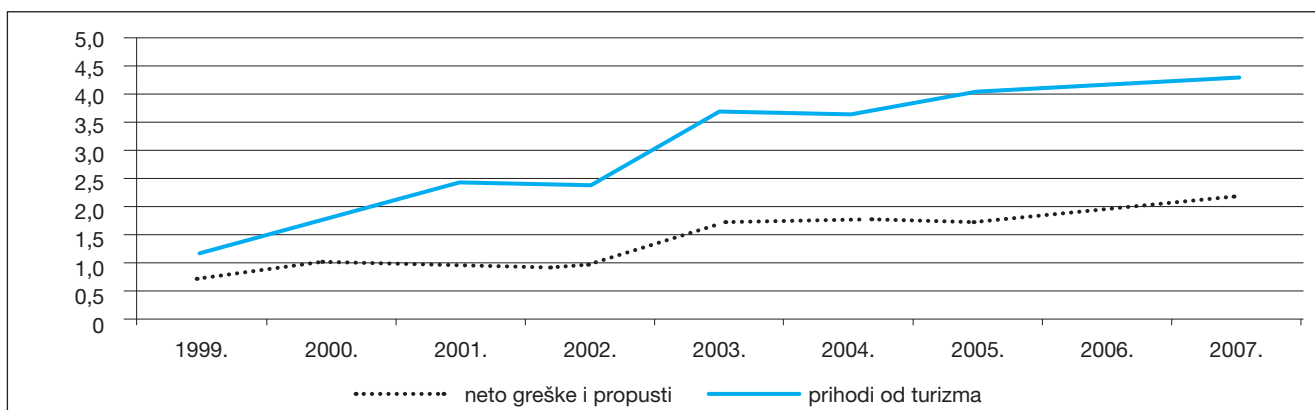
nost zbroja salda tekućeg računa i salda kapitalnoga i financijskog računa bilance plaćanja. Konkretnije, riječ je o precijenjenosti prihoda i/ili podcijenjenosti rashoda na tekućem računu, i/ili o precijenjenosti priljeva i/ili podcijenjenosti odljeva na kapitalnomu i financijskom računu. Do precijenjenosti, posebice u trećim tromjesečjima, može doći zbog precijenjenih prihoda na tekućem računu, konkretno, prihoda od turizma, i/ili zbog podcijenjenih odljeva kapitala na kapitalnomu i financijskom računu.

Kada bi se radilo o preuveličanim приходima na tekućem računu, posebice приходima od turizma, postavlja se pitanje zašto je u ostalim tromjesečjima (ponajprije u prvomu i četvrtomu) stavka NGP pozitivna. Koji bi bio eventualni razlog precijenjenosti nekih prihoda samo u trećem tromjesečju te njihove podcijenjenosti u ostalom dijelu godine? Čini se da eventualno precijenjeni prihodi od turizma u trećem kvartalu ne mogu (u potpunosti) objasniti kretanja stavke NGP.

Nasuprot tome, ako je riječ o podcijenjenim (tj. djelomično neregistriranim) odljevima kapitala na računu kapitalnih i financijskih transakcija u trećem tromjesečju, izgledno je da je (barem djelomično) riječ o neevidentiranoj akumulaciji inozemnoga gotovinskog novca, koji u Hrvatsku pristiže kao prihod od stranih turista.⁵ U prilog takvoj interpretaciji govori visoka korelacija prihoda od turizma u trećem tromjesečju i apsolutne vrijednosti NGP-a, prikazana u grafikonu 1. Tu korelaciju djelomično »kviri« već spomenuti izuzetak u 2001. godini (2001. i 2002. godina izuzeci su i na godišnjoj razini, s nižim zabilježenim apsolutnim vrijednostima NGP-a). Međutim, upravo krajem 2001. godine počela je konverzija valuta zemalja Europske monetarne unije (EMU) u euro. Taj je trenutak bio prilika da HNB procijeni količinu strane gotovine u optjecaju u Hrvatskoj (HNB, 2003: 39-40): Tijekom 2001. godine konverzija u euro

⁵ Kao što je već spomenuto, zbog problema u obuhvatu, u hrvatskoj se bilanci plaćanja ne iskazuje posebna stavka financijskog računa bilance plaćanja *Gotovina i depoziti ostalih sektora*, što sigurno utječe na iznos stavke NGP.

Grafikon 1. Prihodi od turizma i neto greške i propusti u trećim tromjesečjima (u mlrd. eura)

Izvor: HNB

uzrokovala je neto priljev strane gotovine u poslovne banke u iznosu od 2,1 milijarde eura, tj. 2,3 milijarde eura kada je riječ isključivo o priljevu valuta zemalja članica EMU. Velika većina tog priljeva završila je na deviznim računima građana. Postupak konverzije nije završen do kraja 2001. godine, a iako devizni depoziti građana početkom 2002. godine nisu rasli, zabilježeni su značajni bruto tokovi gotovine – daljnji priljev valuta zemalja članica EMU (ponajprije njemačke marke) i odljev gotovine u eurima. Rezultat svih tih kretanja bilo je to da je ukupna količina njemačkih maraka u optjecaju prije konverzije procijenjena na nešto više od 3 milijarde eura. Početkom 2002. godine dio te gotovine zamijenjen je gotovinom u eurima.

Prema procjeni HNB-a (2003) za prvu polovicu 2002. godine posebno bi iskazivanje stavke *Gotovina i depoziti ostalih sektora* u financijskom računu bilance plaćanja objasnilo gotovo četiri petine stavke NGP u tom razdoblju (prema tada primjenjivanoj metodologiji). Iako prva polovica 2002. godine nije reprezentativna zbog posebnih okolnosti konverzije u euro, a i zbog toga što nije riječ o dovoljno dugom razdoblju, ta procjena upućuje na činjenicu da NGP i nije tako velik kad se izuzme promjena količine strane gotovine u optjecaju. Valja spomenuti da je konverzija najvećim dijelom obavljena krajem 2001. i početkom 2002. Ipak, prema iznosima same stavke NGP, može se pretpostaviti da se utjecaj osjetio i u trećim kvartalima. Općenito, može se zaključiti da bi korelacija NGP-a i prihoda od turizma tijekom trećih tromjesečja vjerojatno bila i viša kad bi se izuzeo učinak konverzije valuta zemalja EMU u euro.

Strana gotovina akumulirana tijekom trećeg tromjesečja može onda tijekom ostalih kvartala djelomično i postupno ulaziti u službeni sektor gospodarstva, čime se objašnjava (u prosjeku) pozitivan predznak stavke NGP u ostalim kvartalima, posebno u zadnjim i prvim tro-

mjesečjima. U tim su kvartalima prihodi od turizma najniži, pa eventualna »nova« neevidentirana akumulacija strane gotovine u tim razdobljima ne utječe znatnije na iznos NGP-a.⁶ Istodobno se tijekom drugih tromjesečja bilježi značajniji dio prihoda od turizma nego u prvim i četvrtim kvartalima, pa se »nova« neevidentirana akumulacija strane gotovine i ulazak »stare« akumulacije u službeni sektor gospodarstva velikim dijelom mogu poništiti. Stoga je prosječni iznos NGP-a u drugim tromjesečjima samo neznatno veći od nule.

Usto, činjenica da se na godišnjoj razini bilježe negativni iznosi NGP-a ne znači nužno da neevidentirana akumulacija strane gotovine od potrošnje stranih turista ne ulazi u potpunosti u službeni sektor gospodarstva u ostalim dijelovima godine. Međutim, u tom slučaju moraju postojati drugi nezabilježeni odljevi kapitala iz zemlje ili iz službenoga gospodarstva, i/ili moraju postojati drugi uzroci postojanja trajno negativne stavke NGP na godišnjoj razini. Jednako tako treba reći da dio neevidentirane akumulacije strane gotovine tijekom trećih tromjesečja može već u istom razdoblju ući u službeni sektor gospodarstva, što bi umanjilo NGP za to razdoblje. Stoga je možda bruto iznos neevidentirane akumulacije strane gotovine od potrošnje stranih turista i veći.

4. Zaključak

Opisani podaci upućuju na vrlo visok iznos neevidentirane akumulacije stranog gotovog novca od potrošnje stranih turista tijekom trećih tromjesečja, koji u nekim godinama može dosežati i više od 2 milijarde eura. Izgledno je da je takva akumulacija velikim dijelom povezana sa sivom ekonomijom u turizmu, tj. s neprijavljenim, a time i neoporezovanim prihodima od stranih turista. Važno je naglasiti da ti iznosi nisu nužno ograničeni na prihode poduzetnika u sektoru hotela i resto-

⁶ Potrebno se prisjetiti da je NGP neto veličina, tj. u ovoj interpretaciji to je saldo neregistriranih priljeva i odljeva sredstava koji se djelomično poništavaju.

rana, nego vjerojatno znatnim dijelom obuhvaćaju i sektor trgovine, a i neke druge sektore lokalnih usluga. Iako vjerojatno znatan dio te neevidentirane akumulacije strane gotovine tijekom godine završi u službenom sektoru gospodarstva, ta se sredstva velikim dijelom vjerojatno ne oporezuju pri (prvoj) potrošnji. Posebno bi u ovoj kriznoj godini, u kojoj se bilježi slabije punjenje državnog proračuna, nedopustivo bilo propustiti šire zahvatiti tu poreznu osnovicu. Bolji rezultati naplate poreza od tih neprijavljenih sezonskih prihoda vjerojatno se mogu ostvariti širokom kampanjom kojom se podsjeća na opću štetnost porezne evazije, te intenzivnijim radom inspekcija na terenu.

Literatura

- Eggerstedt, H., Hall, R. B. i Wijnbergen, S. Van, 1995.** Measuring Capital Flight: A Case Study of Mexico. *World Development*, 23 (2), 211-232.
- HNB, 2003.** *Bilten, tromjesečno izvješće*. Godina VIII, br. 80. Zagreb: Hrvatska narodna banka.
- IMF, 1987.** *Final Report of the Working Party on the Statistical Discrepancy in World Current Account Balances*. Washington: International Monetary Fund.
- IMF, 1993.** *Balance of Payments Manual*. 5. izdanje. Washington: International Monetary Fund.

Institut za javne financije
Smičiklasova 21
Zagreb, Hrvatska
p.p. 320

INSTITUT ZA
JAVNE
FINANCIJE

Institute of Public Finance
Smičiklasova 21
Zagreb, Croatia
PO Box 320

**Poštarina plaćena
u poštanskom uredu
10000 ZAGREB**

TISKANICA